

1929 EKONOMİK BUHRANI İLE SON DÖNEM GLOBAL KRİZİN KARŞILAŞTIRILMASI

Abdulkadir BULUŞ*

Esra KABAĞLARLI**

Özet

1929 Ekonomik Buhranı ile yaşanmakta olan Global Kriz'in çıkış nedenleri, etkileri, kriz sonrası alınan tedbirlerin incelendiği çalışmada, Büyük Buhran ve son dönem Küresel Kriz kökenleri ve makro ekonomik sonuçları açısından karşılaştırılmaktadır. Krizler çıkış kökenleri ve sonuçları açısından pek çok benzerlik taşımakla beraber farklılıklar da göstermektedir. Tarihten alınan derslerle hükümetlerin açıkladığı kurtarma paketleri, milyar dolarlara ulaşan New Deal uygulamalarını geçerek trilyon dolarlara ulaşmıştır. Küresel Kriz'in Büyük buhran kadar derin ve uzun olmaması için alınan önlemler devam etmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise, dünyayı pek çok yönden etkileyen iki büyük krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri ve sonralarında alınan önlemler incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Krizler, Büyük Bunalım, 2008 Global Mali Krizi.

Abstract

The study in which the 1929 Economic Depression and the triggering causes and effects of the existing Global Financial Crisis, and the measures that were taken after the crisis were examined, the Great Depression and the recent Global Crisis are compared in terms of their origins and the macro-economic consequences. In terms of origins and consequences of crises carries many similarities but also shows differences. With the lessons learned from the history the governments explained rescue packages, reaching trillion dollars that more than the New Deal billion dollars cautions. Measures which has been taken to avoid the Global Crisis not being as long and deep as Great Depression. In the last part of the study, the two major crises that affect the world in many ways also their impacts on Turkey's economy and the measures taken afterly has been examined

Key Words: Economic Crises, The Great Depression, 2008 Global Financial Crisis

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D)'de başlayan ve uluslararası piyasalara yayılan 1929 Ekonomik krizi diğer bir adıyla "Büyük Buhran" yaşat-

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü

** Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü

tığı ekonomik ve sosyal sonuçları itibari ile yüz yılın krizi olarak dünya tarihindeki yerini almıştır. Ancak yaşanan son dönem global kriz yayılma hızı ve sonuçları bakımından 1929 ekonomik buhranı kadar etkilidir.

Birinci Dünya Savaşı sonucu dünyadaki konumu değişen ve dünyanın en büyük alacaklısı konumuna gelen Amerika’da 1921 - 1929 buhranı arasındaki yıllarda otomobil ve endüstri alanında gelişmeler ardından oluşan hisse senetlerindeki spekülasyon ekonomideki canlılığı artırmıştır. Ancak 1929 Ekiminde New York Borsası’nın ani çöküşü insanların servetindeki azalma ile toplam tüketimi dip noktalara getirmiş ve uzun yıllar süren resesyona yol açmıştır. Derinliği, süresi ve yayılma alanı açısından dünyanın en büyük krizi 1929 krizi olurken, 2008 yılı Eylül ayında başlayan mortgage krizi de dünyanın karşılaştığı ikinci büyük krizdir.

A.B.D’de 2007 yılı yazında finansal piyasalarda oluşan sorunların büyüyerek 2008 yılı eylülünde küresel krize dönüşmesi dünya ekonomilerini makro ekonomik açıdan dış ticaret, kredi ve ekonomik beklentiler kanalları aracılığı ile etkilemiştir. Kredi piyasalarının donması, borsaların düşmesi ve en önemlisi tüketim beklentilerin olumsuz dönüşmesi ülkeleri resesyona götürmüştür. Çıkış kaynakları ve sonuçları açısından birbiriyle benzer yönleri bulunan iki krizin çıkış öncesi ekonomik konjonktürde benzemektedir. 1990’lı yıllardan bu yana finansal piyasalarda yaşanan önemli değişim ve teknolojinin ilerlemesi ile birlikte bilgiye daha hızlı ve daha ucuz ulaşılabilmesi çok sayıda finansal ürünü geliştirmiştir. Artan getiri iştahı finansal ürünlerin pek çok coğrafyada kolayca el değiştirmesi ile tüm dünya piyasalarına yansımıştır.

Merkezinde A.B.D piyasalarının olduğu bu sistemde A.B.D ekonomisinde yaşanan bir sıkıntı tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Oluşan krizler sonrasında başta ABD ekonomisi ve ardından pek çok ülke tarafından hazırlanan kurtarma paketleri ile alınan önlem rakamları trilyon dolarları bulurken, dünya ekonomik büyümesini yıllar öncesine götürmüştür.

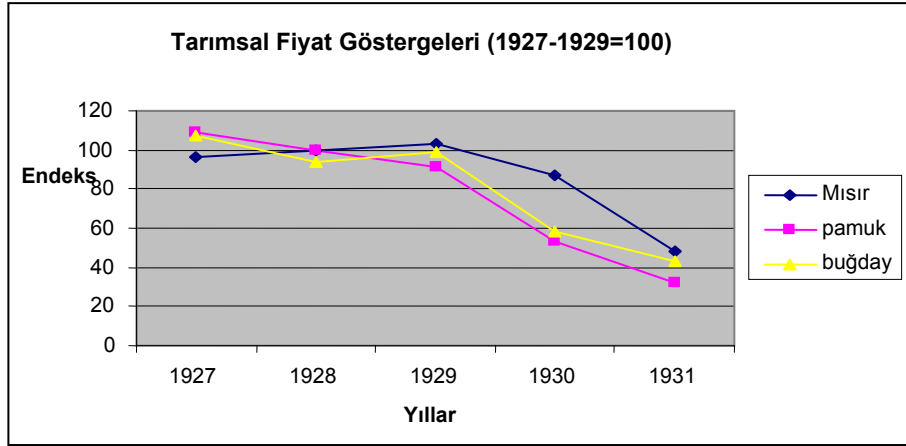
Bu çalışmanın amacı 1929 Ekonomik Buhranı ile son dönem küresel krizin kökenleri, çıkış yolları, sonuçları açısından karşılaştırılmasıdır. Çalışmanın birinci bölümünde 1929 krizinin çıkışı öncesi, birinci dünya savaşı sonrası Amerika ve Avrupa’nın ekonomik zemini ile krizin patlak vermesi sonucunda ilerleyen gelişmeler yer alırken ikinci bölümde finansal piyasalarda bir buçuk yıldır yaşanan ve etkileri reel sektöre de sıçrayan finansal krizin nedenleri, sonuçları yer alacaktır. Üçüncü bölümde ise iki kriz kökenleri ve makro ekonomik sonuçları açısından karşılaştırılarak krizler sonrası

alınan önlemler incelenecektir. Son bölümde Türkiye ekonomisinin yaşanmış ve yaşanmakta olan iki büyük kriz karşısında aldığı tedbirler ve ekonomiye etkileri yer almaktadır.

1. 1929 Ekonomik Buhranı

Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinin üretim güçleri Birinci Dünya Savaşı nedeni ile azalırken deniz aşırı ülkelerin üretimleri artmıştır. Avrupa'nın yeniden inşası tamamlandığında ise dünyada aşırı üretim fazlalığı bulunmaktadır (Nere, 1980: 45). Efektif talebe oranla aşırı biçimde artan arz miktarı yani aşırı üretim durumu uluslar arası alanda fiyatların düşmesine neden olmuştur (Grafik 1). Piyasa ekonomisini izleyen ülkelerde fiyatların düşmesi ile işletmelerin üretimlerini durdurmak ve kapanmak zorunda kalmaları işsizliğin önemli boyutlara ulaşmasına neden olmuştur (Kuyucuklu, 1982: 244).

Grafik 1. Tarımsal fiyat göstergeleri

Kaynak: Nere, 1980: 50

Avrupa'daki durumun tersine 1929 Buhranı öncesinde 1920'li yıllar Amerika ekonomisinin en yaratıcı yılları olmuştur. Tablo 1' de yer alan bilgiler ışığında A.B.D ekonomisinin buhran yıllarında dünyanın en büyük ekonomisi konumunda olduğunu görebiliriz. Teknolojik gelişmeler hızla yaşanırken otomotivden enerjiye kadar pek çok alanda buluşlar gerçekleşmiştir. Elde edilen kârlar yeni teknolojilere yatırılmıştır. Ücretler ve tüketim artışına paralel olarak borsadaki hisse senetlerinin değerleri ve getirileri artış

göstermiştir. Otomobil üretimi gelişen teknoloji ile artmış ve demiryolu üretimini yerini almıştır. Özellikle kârlılığını kaybeden demiryolu şirketlerinin hisse senetlerinin değerinin yükselmesi borsadaki spekülasyonun göstergesidir (Ekodialog, agis*, 2009).

Tablo 1. 1929 Yılında Başlıca Sanayileşmiş Ülkelerin Genel Görünümü

İthalat	GSYİH (%)	Altın Rezervlerinin GSYİH içindeki Payı (%)	İhracatın GSYİH içindeki Yeri (%)	İthalatın GSYİH içindeki Yeri (%)	Altın Rezervleri (%)
ABD	100.0	4.1	5.0	4.0	102.5
İngiltere	23.6	2.7	14.7	22.4	12.0
Fransa	17.3	10.5	11.1	12.8	82.0
Almanya	18.5	3.6	17.0	16.9	21.3

Kaynak: Peck vd, 2000: 517

1929 Buhranı'nın fitilini ateşleyen yani finansal kâğıtların alışverişini sekteye uğratan durum Amerikan finans piyasalarındaki balon şeklindeki aşırı yükseliştir. Oluşan bu balonlar sonuç olarak yeni uluslar arası menkul kıymet ihraç koşullarını zorlaştırmışlardır. Ayrıca uluslararası alanda emtia fiyatlarındaki düşüş bu ürünlerin ihracatçısı olan Latin Amerika ülkelerinin borç servisinin sürdürülebilirliğinin tartışılmasına neden olmuştur. Uluslararası borçlanmada karşılaşılan güçlükler beraberinde korumacılığı getirmiştir (Radelet ve Sachs, 1998: 4).

1929 buhranı 24 Ekim 1929 perşembe günü borsanın çöküşü ile başlamıştır. Tarihte bu gün "Kara Perşembe" olarak da adlandırılır. İnsanlar hisse senetlerini bir an önce ellerinden çıkarmak için birbirleriyle yarış haline girerken, oluşan panik borsanın daha da fazla düşmesine neden olmuştur. İki yıl içinde borsa %90 oranında değer yitirmiştir (Cengiz,2008: 30,32). 1929 buhranı temel nedenlerinden biri, hisse senedi fiyatlarının yükselmesi ile ekonomik faaliyetlerdeki gelişmenin paralel gitmemesi ve bu farkın giderek açılması olmuştur. Borsa krizi birçok banka, ticari ve sanayi işletmelerini de yanında sürükleyerek iflasları üst düzeylere çıkarmıştır (Albertini,1990: 94).

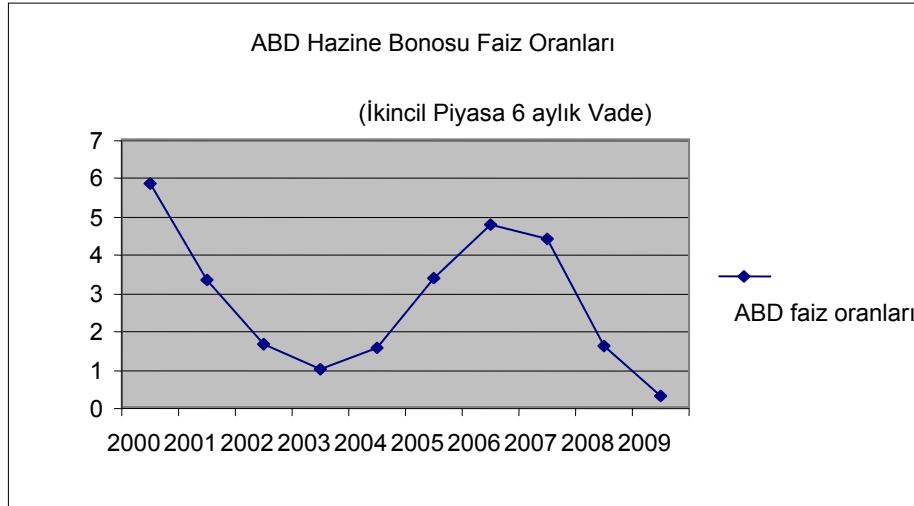
* Adı geçen internet sitesi.

1929 krizinin, dönemin başlıca sanayi ülkeleri ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya arasında yayılmasının kanallarını inceleyen Peck, Ma ve Hallet (2000) çalışmalarında krizin yayılma kanallarını sermaye bağlantısı, ticaret kanalları, fiyat kanalı olarak belirlemiştir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde sermaye hareketliliği faiz oranlarındaki değişime duyarlı olmuş ve iç faiz oranları, dış faiz oranlarına bağımlı hareket etmiştir. 1927-1931 döneminde aylık verilerle yapılan çalışmada ülkeler arasındaki faiz oranları etkileşimlerinde en güçlü ilişki İngiltere ve A.B.D arasında çıkmıştır (Peck vd, 2000: 518).

2. Son Dönem Global Kriz

2007 yılının ağustos ayında A.B.D’de riskli mortgage (ipotekli konut finansmanı) piyasasının çökmesiyle başlayan finansal kriz 2008 eylül ayından itibaren dünya çapında finansal kurum ve piyasalara olan güveni sarsarak şiddetini artırmıştır. Amerika ve Avrupa’da ardı ardına yaşanan iflaslar, birleşmeler ve devlet müdahaleleri Asya ve diğer dünya ülkelerine de sıçrayarak, finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar dünya ekonomisinin yavaşlamasına neden olmuştur.

Grafik 2. A.B.D Hazine Bonosu Faiz Oranları (2000-2009)

Kaynak: FED, Statistics and Historical Data, Selected Interest Rates,
*2009 yılı 6. ay faiz oranı

Global ekonominin resesyona girmekten kurtulabilmesi için gelişmiş ülkelerden başta A.B.D Merkez Bankası olmak üzere Avrupa Birliği Merkez Bankası faiz indirim politikası izlemiştir. Grafik 2’de yer alan A.B.D. hazine bonusu faiz oranları 2000-2004 yılları arasında Amerikan Merkez Bankası (FED)’in faiz indirim politikasına paralel olarak aşağı yönlü hareket etmiştir. Borçlanma imkânları hızla artarken dünyada likidite bolluğu yaşanmıştır. Likidite gayri menkul piyasasına yönelirken 2000 yılı başında 4.3 trilyon \$ olan hane halkı ipotekli konut kredisi miktarı 2007 yılı ortasında 10.2 trilyon \$’a yükselmiştir. 2004 yılından itibaren 2007 yılı yaz aylarında baş gösteren krize kadar faiz oranları yukarı yönlü seyretmiştir. Artan faizler mortgage kredilerinin geri ödeme gücünü zayıflatmış bunlara dayalı menkul kıymetlerin değeri düşerken finansal sistem tıkanmıştır (Özel, 2008: 92).

Krizin tohumları ilkin A.B.D’nin iki büyük kamu destekli mortgage kuruluşu Fannie Mae ve Freddie Mac’in sistemdeki konut kredilerinin geri ödeme güçlükleri ve devlet bünyesine sermaye yetersizliği nedeniyle alınması sonucunda atılmıştır. Bu gelişmeler sonrasında 2008 yılı eylülünde Amerikanın ikinci büyük yatırım şirketi Lehman Brothers’ın iflası pek çok uluslar arası yatırımcının iflasını da beraberinde getirmiştir (Para, 2008: 56).

3. 1929 Ekonomik Buhranının ve Global Krizin Karşılaştırılması

Dünyada Amerika merkezli ortaya çıkan bu iki krizin çıkış kanalları, tüm dünya ekonomilerine yayılması ve sonuçları açısından pek çok benzerlikleri bulunmaktadır. 1929 Buhranının, 2008 son dönem krizle bazı açılardan benzerlik taşıyan yapısal nedenleri:

- ABD banka sistemin zayıflığı
- Uluslar arası mali yapının bozukluğu
- Gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının adil olmayan yapısı
- ABD ‘nin dünya ekonomisinde önemli söze sahip ülke oluşu
- Bunalımı önleyecek etkin kamu müdahalelerinin yapılamaması olarak sıralanabilir (Durak, 2006: 10).

3.1.Krizlerin Kökenleri Açısından Karşılaştırılmaları

1929 buhranı ve son dönem global krizin ortak yanı her ikisinin de çıkış faktörleri arasında finans sektöründe oluşan spekülasyon balonlarının yer alması-

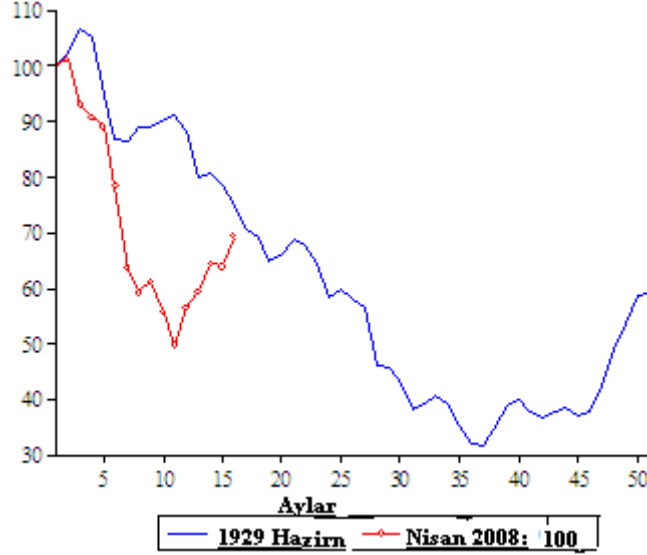
dır. 1920’li yıllarda varlıklı nüfusun artan sanayi üretimi ve kârlar sonrasında hisse senedi borsasına yönelmesi ile A.B.D. ‘de borsa endeksi artış göstermiştir. Teknolojik buluşlara yönelik hisse senetleri en çok yükselenler ve spekülâtif olanlar arasında olmuştur (Galbraith,1989: 203).

**Tablo 2. Hisse Senedi Kurlarına İlişkin Göstergeler
(1913-1929 Yılları)**

Yıllar	Global Gösterge	Sınaî Senetler	Demiryolu	Kamu Hizmeti
1913	71	40	240	90
1921	58	47	164	68
1924	77	63	204	92
1925	95	80	238	111
1926	106	90	265	117
1927 (Haziran)	122	103	316	135
1927 (Aralık)	141	122	336	149
1928 (Haziran)	153	134	336	173
1929 (Eylül)	238	195	446	375
1930 (İlk Yarı)	175	141	364	276
1932 (Haziran)	36	30	38	64

Kaynak: Nere, 1980: 56, * (1935-1939=100)

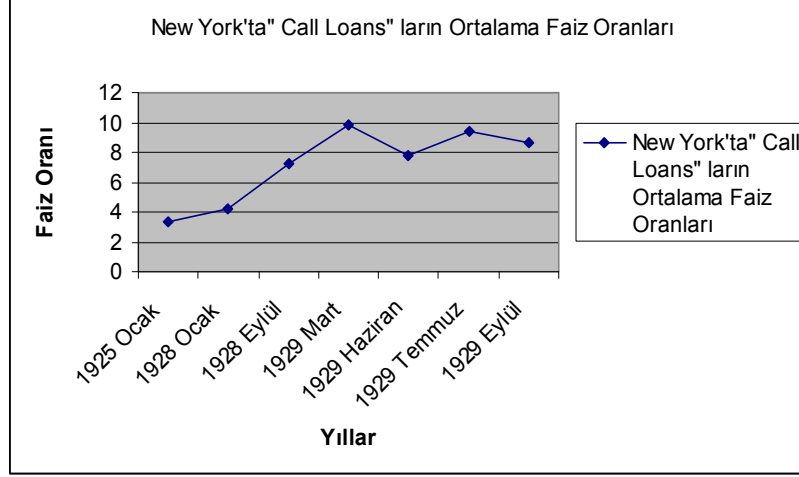
Tablo 2’de yer alan hisse senedi endekslerine göre en fazla değer artışı gelecek vaat eden sınaî senetlerinden ziyade 1921 yılında en fazla değer kaybetmiş olan demiryolu ve kamu hizmeti hisse senetlerinde yaşanmıştır. O dönemde otomobilin yaygınlaşması ile değeri azalan demiryolu hisselerinin fiyatının artması reel ekonomi ile borsanın birbiri ile paralel hareket etmediğinin göstergesidir (Nere,1980: 56).

Grafik 3. Büyük Buhran Yılları ve 2008 Krizinde Hisse Senedi Piyasası

Kaynak: Barry Eichengreen ve Kevin H. O'Rourke,
"A Tale of Two Depressions", 2009

1929 krizi öncesinde halkın menkul kıymetlerinin finansmanını "a la marge" denilen vadesiz ödünç paralar sağlamıştır. 1929 yılına ait anketlere göre borsada yer alan bir buçuk milyon müşterinin 600.000'i kredi ile alım yapmıştır. Grafik 4'de bu vadesiz ödünçlerin faizlerinin yıllar itibari ile izlediği seyir görülmektedir. Bu finansman kaynağına artan talebe bağlı olarak yıllar itibari ile faiz oranlarında artış gözlemlenilmektedir. O dönemki faiz oranlarına bağlı olarak Avrupa ve Amerikanın sermayesi reel sektöre değil daha fazla kar sağlayan New York hisse senedi piyasasına kaymıştır (Nere, 1980: 56-62).

Grafik 4. (1925-1929) New York'ta "Call Loans" ların Ortalama Faiz Hadleri

Kaynak : Nere, 1980: 57

1929 krizinden son dönem krize geçerken, finansal yatırım araçları değişmiş Amerikan hükümeti ortaya çıkan durgunlukla mücadelede önemli bir politika aracı olarak kullandığı mortgage kredilerini, kullanıcılar için değişken faizli, sade faiz ödemeli, her şey dahil, geleneksel mortgage kredileri gibi pek çok kredi kullanım alternatifini şeklinde sunmuştur. Birincil piyasa ürünü olan mortgage kredilerinde gayrimenkul üzerine ipotek konulduktan sonra banka tarafından gayri menkul bedeli kadar menkul kıymet ihraç edilerek Menkul Kıymetleştirme süreci gerçekleştirilmekteydi. Bu şekilde bankalar kredi risklerini bilanço dışına transfer etme şansını yakalamışlardır. Bu süreçte finansal aracı kuruluşlar hem bilançolarındaki faiz riskini çıkarmış hem de komisyon geliri elde etmişlerdir. Ayrıca mortgage kredileri menkul kıymetleştirilerek finansal sistem tabana yayılırken buradan elden edilen fonlarla konut kredilerin finansmanı ve sürekliliği sağlanmıştır (Demir vd, 2008: 4,6). Elde edilen bu ucuz likidite imkanı 1929 krizi öncesinde oluşan "a la marge" denilen vadesiz ödünç para imkanına benzetilebilir.

Piyasalarda menkul kıymetleştirme balonu sonucunda 1929 buhranının zeminine benzer şekilde oluşan ucuz likidite ile A.B.D. halkının borçluluk artışı ve mortgage kredileri 2001 yılından 2006 yılına kadar yaklaşık iki kat artış göstermiştir. Finansal varlıkların 2008 yılına kadar süren net kazançlarındaki artış Tablo 3'de yer alan rakamlarla borçluluk oranlarını da aynı doğrultuda artırmıştır.

Tablo 3. A.B.D Kişisel Gelir ve Harcamalar 2001-2008 (Milyar Dolar)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kişisel Gelir	8,883.3	9,060.1	9,378.1	9,937.2	10,485.9	11,268.1	11,894.1	12,238.8
Kişisel Harcamalar	7,443.5	7,727.5	8,088.0	8,585.7	9,149.6	9,680.7	10,224.3	10,520.0
Kişisel Tasarruf	204.9	282.2	289.8	303.7	127.7	235.0	178.9	286.4
Finansal Varlıkların Net Kazançları	624.3	644.4	905.2	1,413.1	1,231.2	1,247.9	1,525.5	818.4
Borçluluktaki Net Artış	853.4	1,006.3	1,104.4	1,517.7	1,703.2	1,839.9	1,459.3	146.0
Mortgage Borcu (Tarım Dışı Evler)	549.9	760.0	802.8	1,015.3	1,103.5	1,051.7	686.3	-106.9

Kaynak: US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, 2009, <http://www.bea.gov/>, erişim: 06.11.2009

Büyük bunalımı para arzında yaşanan gelişmelere dayandıran parasalcı görüşe göre ABD borsasında 1928-1929 yılları arasında yaşanan aşırı yükselişten kaynaklanan kaygılarla 1928 yılından itibaren sıkı para politikası izlenmiş para arzı %33 oranında azalmıştır. Bu gelişmeler tüketim ve yatırım harcamalarını azaltarak ülkeyi bunalıma sürüklemiştir. Ancak yaşanan son kriz öncesi ve sonrası gelişmeler 1929 buhranı öncesindeki parasal durumun tam tersidir. Amerikan Merkez Bankası para arzını artırma politikası izlemiştir. Alınan derslerle piyasalara müdahalede geç kalınmamıştır. Altın standardı sistemindeki sabit kur politikası döviz piyasalarının dengeye gelmesini güçleştirmişken, son dönemde dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan dalgalı kur politikası esneklikler sağlamıştır. Sonuç olarak 1929 krizini yaygınlaştırarak bunalıma sürükleyen parasal unsurların günümüzde büyük ölçüde geçersiz olduğunu söyleyebiliriz (Öz, 2009: 2,6).

3.2. Krizlerin Sonuçlar Açısından Karşılaştırılmaları

1929 buhranında borsanın çöküşü tüketici harcamalarını, yatırımları ve piyasadaki likiditeyi azaltırken sosyal alanda zenginlerin intiharı ve yoksulların ölümü yaşanmıştır. 1933 yılı Amerika'da %25 oranında işsizlik yaşanırken GSYİH üçte bir oranında azalmış, dokuz bin banka iflas etmiştir (Galbraith, 1989: 206).

Tablo 4. 1929 İktisadi Bunalımında Amerika'da Veriler

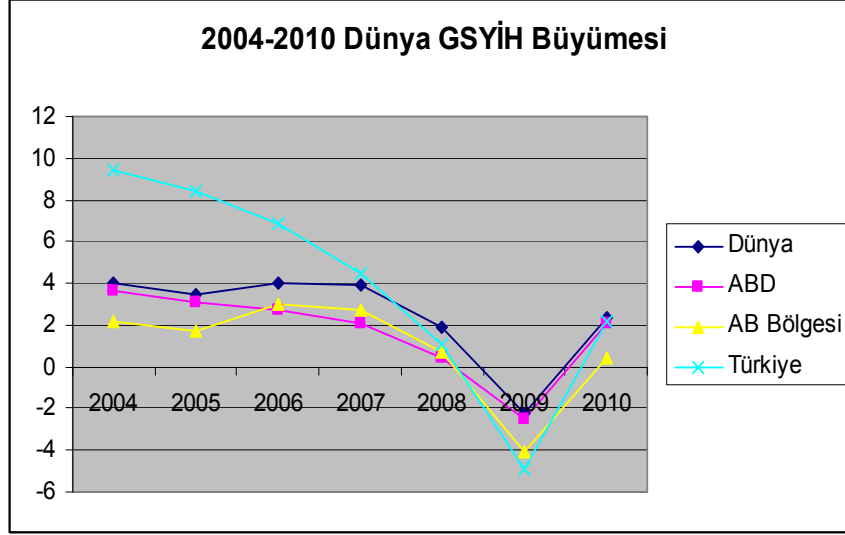
Yıllar	Fiyatlar %	Çalışma %	Ücretler %	İthalat*	İhracat*
1929	95,3	97,5	100,5	4.399	5.241
1930	86,4	84,7	81,3	3.061	3.843
1931	73,0	72,2	61,5	2.091	2.424
1932	64,8	60,1	41,6	1.323	1.611
1933	65,9	64,6	44,0	1.450	1.675

Kaynak: Kuyucuklu, 1982: 250,251

1929 krizi dünya tarihindeki önemli olaylardan biridir, krizin ardından İtalya'da faşizmin yükselmiş ve Almanya'da Hitler iktidara gelirken, İspanya'da yaşanan iç savaş ve İkinci Dünya Savaşı ile sonuçlanacak bir süreç başlamıştır. 1929 krizi Amerikan halkını sadece ekonomik açılardan değil, sosyal yönden de etkilemiştir. İşini kaybeden erkekler arasında 17 milyon aile reisinin depresyona girdiği tahmin edilirken, 1929-1939 yılları arasında yoksulluğun ve açlığın giderek yaygınlaşması ile çok sayıda intihar girişimi olmuştur (Turhan, 2005: 3-8).

2006 yılı ortasında sinyaller veren ancak ortaya çıkışı 2008 yılı ortasını bulan global krizin yarattığı ekonomik kırılganlıklara bağlı olarak dünyadaki işsiz sayısının 2010 yılında da artması beklenilmektedir. Resesyonun başladığı 2007 yılı aralık ayından bu yana ABD'de işsiz sayısı ikiye katlanarak 2009 yılı ekiminde 15.7 milyon ulaşmıştır. Son 26 yılın en yüksek işsizlik oranı olan %10.2'ye ulaşılmıştır. Euro bölgesindeki 2009 yılı işsizlik oranının %2 puan kadar artması beklenilmektedir. Bu bölgedeki en fazla işsizlik artışı % 12.5 puanlık artışla İrlanda ve %9.5 puan artışla İspanya'ya aittir (United Nations, 2009: 8). Diğer yandan gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri için 2008 yılına nazaran 2009 yılında toplam 47.7 milyon insanın günlük 1.25 \$ 'ın altında kazanması yani yoksullaşması beklenilmektedir. Dünya refahın en önemli göstergelerinden ekonomik büyüme rakamlarında; ABD, Avrupa Birliği Bölgesi, Türkiye ve dünya ortalaması büyüme oranlarını karşılaştırsak dört ekonominin ortak yönü 2009 yılı başlarında keskin düşüşü yaşamalarıdır. Bu dört bölge içinde en fazla küçülen Türkiye ekonomisi olmuştur (Grafik 5).

* Milyon dolar

Grafik 5. 2004-2010 Yılları Arasında Dünya GSYİH Büyümesi

Kaynak: United Nations, “World Economic Situation and Prospects 2010”, s.4

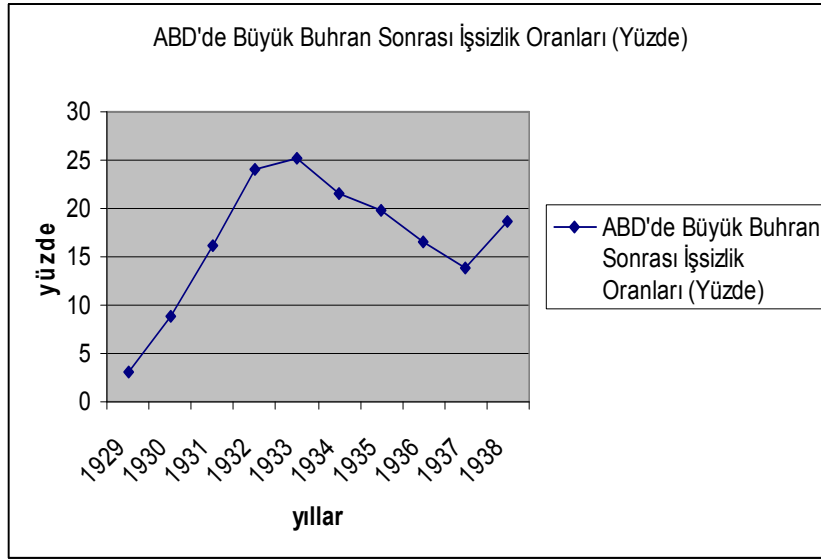
3.3. Büyük Buhran Sonrası Alman Önlemler ve 1933-1941 New Deal Dönemi Temel Göstergeleri

ABD’de buhran sonrasında Hoover yönetimi bir iki yıl ekonomiye müdahalelerde bulunsa da asıl kamu müdahalesi 1932 ağustos ayında seçilen 1933 yılında göreve gelen başkan Roosevelt’in “New Deal” politikalarıyla gerçekleşmiştir. 1932 yılı ağustos ayında savaştan beri ilke defa demokratlar cumhuriyetçilere karşı seçimi kazanmıştır. Franklin D. Roosevelt, Herbert C. Hoover’dan başkanlığı devralırken, New Deal’ın 1935 yılına kadar olan bölümünde özel sektörün teşviki için fiyatlar yüksek tutulmuştur. Devletin piyasayı canlandırma amaçlı olarak ekonomiye müdahalesi artarken, New Deal politikaları ile bunalım sonrası ekonomik durumu kötüleşen çiftçinin durumunun düzelmesi için pek çok tarımsal desteği içeren “Agricultural Adjustment Act” birincil tarımsal düzenleme yasası kabul edilmiş tarımsal krediler geliştirilmiştir. Bu düzenleme ile çiftçilerin gönüllü biçimde tarımsal üretimlerini azaltmalarını sağlayarak fiyatları yükseltme amaçlanmıştır. Ayrıca New Deal’da sanayiye yönelik aşırı üretimin kısılması amaçlı çalışma saatlerini indiren, satın alma gücünün artması içinde ücretleri yükselten “National Industrial Recovery Act” uygulaması çıkarılmıştır. Diğer bir uygulama kamu hizmetleri için “Public Works Administration (NIRA)” kurumunun

oluşturulmasıdır. N.I.R.A'da 3,3 milyar dolarlık imar işleri fonu oluşturulmuştur. 1935-1942 yılları arasında faaliyet gösteren bu kurum fonlarıyla 8.5 milyon işsize iş sağlayan 122 bin kamu inşaatı, 664.000 mil yeni yol, 77 bin yeni köprü, 285 yeni hava alanı, 24.000 rüzgar ve su setleri ile sosyal konut yapımı için 13 milyar dolar harcanmıştır (Kuyucuklu, 1982: 252).

İşsizlikle mücadelede cumhuriyetçi yönetimin son yılında 200 milyon dolar harcanmışken, yeni yönetim 1933 haziran-1934 arasında 2,5 milyar dolar ve ertesi yılda 3,4 milyar dolar tahsis etmiştir. 1933 mart -1935 mayıs arasında 2300 den fazla banka tasfiye olmuştur. Doların devalüasyonu ve bankaların yeniden açılması için bankalara sermaye desteği New Deal uygulamaları arasında yer almaktadır (Nere, 1980: 110).

Grafik 6. ABD'de Büyük Buhran Sonrası İşsizlik Oranları

Kaynak: Margo, 1993: 43

Romer Amerikan ekonomisinin 1929 büyük depresyonundan çıkış yollarını, oluşturduğu makro ekonomik modellerle incelemiştir. Elde ettiği bulgulara depresyondan çıkışta parasal genişleme, kamu harcamalarının etkisinin tersine büyük öneme sahiptir. 1930 yılı sonrasında başlayan altın girişlerinin sterilize edilmemesi sonucunda M1 para arzındaki genişleme faiz oranlarını düşürmüş aktarım mekanizmaları aracılığı ile yatırım harcamalarını artırmıştır. 1942 yılının sonuna kadar kamu çarpanının yurt içi hasıla büyüme hızı

üzerindeki etkisi önemsiz olmuştur. Ayrıca Romer'e göre Amerika'nın krizden çıkışında toplam talepte meydana gelen canlanma itici güç olmuştur (Romer, 1992: 781).

Her iki krizin çıkışında ortak yaşanan bir gelişmede kamu harcamalarının artırılmasıdır. Ekonominin krizden çıkma süreci artan kamu açıklarına bağlanmıştır. 1936 yılından itibaren açık piyasa işlemleri ile altının sterilizasyonu gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5. Buhran Sonrası ABD Federal Bütçesi (1929-1938) (Milyar Dolar)

Yıllar	Kamu Gelirleri	Kamu Giderleri	Bütçe Dengesi
1929	3,8	2,6	1,2
1930	3	2,8	0,2
1931	2	4,2	-2,2
1932	1,7	3,2	-1,5
1933	2,7	4	-1,3
1934	3,5	6,4	-2,9
1935	4	6,5	-2,5
1936	5	8,5	-3,5
1937	7	7,2	-0,2
1938	6,5	8,5	-2

Kaynak: Nere, 1980: 124

3.4 Son Dönem Kriz Sonrası Hazırlanan Kurtarma Paketleri

1929 krizi sonrası alınan önlemler ile son dönem finansal kriz sonrası alınan önlemler büyük benzerlikler gösterirken müdahale zamanı ve hızı birbirlerinden farklıdır. İki kriz sonrasında da ortaya çıkan işsizlikle mücadele etmek için altyapı yatırımlarını, teşvikleri artıran maliye politikası temelli uygulamalara gidilmiştir. Büyük buhrandan çıkarılan derslerle son krize müdahalede geç kaçınılmamış merkez bankaları ve hükümetler para musluklarını açmıştır. 1929 krizinin derinleşmesinde altın standardı sistemi ve sabit döviz kuru uygulaması önemli birer faktördür (Çolak, 2009: 57).

Son dönem kriz sonrası ülkelerin ekonomiye müdahaleleri banka bilançolarının yeniden yapılandırılmasına yöneliktir. Mevduatlar ve bankalar

arası borçlanmalar için verilen garantiler bankaların kaynak teminini olumlu yönde etkilemiştir. Dünyada pek çok ülke merkez bankası kriz sonrası koordineli olarak eş anlı faiz indirme politikasını izlemiştir. Eylül 2009'daki G-20 zirvesinin ardından ülkelerin risk yönetimi için düzenleyici ve denetleyici uygulamaları gözden geçirmesi deklare edilmiştir. Kurtarma paketleri içinde en yüksek tutarlar krizin çıkışında ve yayılmasında büyük rolü olan gelişmiş ülkeler ABD, Almanya, Japonya, İngiltere ve Çin'e aittir (Tablo 6).

Tablo 6. Kurtarma Paketlerinin Maliyetleri (2009 Şubat)

Ülkeler	Sermaye Enjeksiyonu	Garantiler	Toplam Önerilen paket Tutarı	GSYİH'nın Yüzdesi
ABD	250 milyar dolar		700 milyar dolar+ 787 milyar dolar	10,1
Almanya	70 milyar euro	412 milyar euro	492 milyar euro	19,8
Fransa	40 milyar euro	320 milyar euro	360 milyar euro	19,0
İtalya			40 milyar euro	2,6
İngiltere	50 milyar euro	250 bin sterlin	400 milyar sterlin	28,6
Avusturya	15 milyar euro	85 milyar euro	100 milyar euro +26 milyar dolar	36,9
Danimarka			35 milyar Danimarka kronu +18 milyar dolar	2,1
Yunanistan		15 milyar euro	28 milyar euro	11,2
İrlanda		450 milyar euro	450 milyar dolar	235,7
Macaristan	3 milyar dolar		3 milyar dolar	2,2
Kore		100 milyar dolar	100 milyar dolar	10,3
Hollanda		200 milyar euro	200 milyar euro	26,5
Portekiz		20 milyar euro	20 milyar euro	6,1
İsveç	200 milyar dolar+ 6 milyar dolar	200 milyar dolar	206 milyar dolar	50,5

İspanya	30 milyar euro+ 50 milyar euro	100 milyar euro	150 milyar euro	14,3
Japonya			632 milyar dolar	14,1
Norveç			57,4 milyar dolar	23,2
Brezilya			13 milyar dolar	1
Rusya		50 milyar dolar	86 milyar dolar	6,6
Çin			586 milyar dolar	18,2
Arjantin			3,7 milyar dolar	1,4

Kaynak: Erdönmez, 2009: 90

4. 1929 Buhranı ve Global Krizin Türkiye Üzerine Etkileri ve Alınan Önlemler

Türkiye dünya ekonomisinin görmüş olduğu bu iki büyük krizden de önemli boyutlarda etkilenmiştir. Ama kuşkusuz son dönem krizin ekonomi üzerindeki etkisi 1929 yılına nazaran dünyaya entegrasyon paralelinde daha yoğun olmuştur.

1929 krizi sonrası hammadde fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarından daha fazla düşmesi sonucunda iç fiyat hadlerinde tarım fiyatları aleyhine olan bozulma hammadde ihracatçısı Türkiye’yi olumsuz etkilemiştir (Cengiz, 2008: 106). Bununla beraber Türkiye’nin buhrana girmeden kısa bir süre öncesinde Lozan anlaşmasının özel koşulları nedeni ile gümrük vergilerini artırması ön tedbir olmuş ve diğer ülkelere nazaran dış ticareti daha az etkilenmiştir. Tarımsal fiyatlarda yaşanan düşüş ve iç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine bozulması sonucunda :

- Gümrük koruması,
- Paranın değerinin sterilize edilmesi,
- Yerli malı kullanma,
- İhracatın artırılması,
- Kredi kooperatiflerinin kurulması gibi önlemler alınmıştır.
- Türk parasının değeri yabancı paralara oranla sabit tutulmuş, 1930 tarihli “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun” çıkarılmıştır.

Tablo 7. Dış Ticaret Değerleri (Bin TL)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Denge
1928	173.537	223.532	-49.995
1929	155.214	256.296	-101.082
1930	151.454	147.55	3.903
1931	127.275	126.660	615

Kaynak: Tekeli ve İlkin 1983: 88

1929-1928 döneminde ekonomik kurumsallaşma çalışmaları hızlanmış, yerli malı kullanımını teşvik etmeye ve tasarrufun artırımına yönelik Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Merkez Bankası gibi pek çok yeni kurum oluşturulmuştur. Dış ödemeler dengesinin sağlanması için alınan önlemler ithalata hacim ve değer olarak azaltmıştır. İhracat miktar olarak artarken fiyatların düşmesi toplamda ihracat değerini düşürmüştür. Tablo 5.de yer alan verilere göre Türkiye'nin buhranın çıkış yılları olan 1928 ile 1929 yıllarında dış açık miktarı artmıştır. 1929 yılında 101 milyon TL'ye yükselmiştir. Kriz sonrasında dış açık kapanarak dış fazla oluşmuştur (Tekeli ve İlkin, 1982: 217).

4.1. Son Dönem Kriz Sonrası Türkiye'de Alınan Önlemler

Merkez bankası son küresel krizden sonra tarihi seviyelerde faiz indirimini gerçekleştirmiştir. 2003 Mayıs ayında reel olarak %45'e yakın olan faizle borçlanan Türkiye'nin borçlanma maliyeti giderek düşmüş ve en son 17 Aralık 2009 tarihli Para Politikası Kurulu'nda alınan kararla borçlanma faiz oranı %6,5, borç verme faiz oranı ise %9 oranında sabit tutulmasına karar verilmiştir (Buluş, 2009: 127). Yaşanan küresel kriz ile likidite yönünden sıkışan piyasaların rahatlaması için Merkez Bankası bankaların zorunlu karşılık oranlarını düşürmüştür. Buna göre; Merkez Bankası bankaların zorunlu karşılık oranlarını Türk parası yükümlülüklerde değiştirmeyerek yüzde %6'da bırakırken, yabancı para yükümlülüklerde %11'den %9'a düşürmüştür. Kararın 28 Kasım 2008 'den itibaren geçerli olması belirtilmiştir. Bu önlem ile Merkez Bankası'nın bankacılık sistemine 2,5 milyar dolarlık ek likidite sağlaması beklenmiştir. Merkez Bankası ihracat döviz reeskont kredi limitini 500 milyon dolar artırarak 1 milyar dolara yükseltmiştir (Erdönmez, 2009: 96, 97).

Maliye politikası alanında bazı sektörlerde vergi indirimlerine gidilmiştir. Otomotiv, beyaz eşya ve mobilya sektörlerinde gerçekleştirilen ÖTV ve

KDV indirimleri iç talebi canlandırmıştır. İstihdamı artırma amaçlı 2008 mayısından itibaren genç ve kadın işçiler için sosyal güvenlik primlerinin azaltılmasına ve Hazine tarafından karşılanmasına yönelik düzenleme yapılarak üreticilerin bir miktar sosyal güvenlik primleri devlet tarafından üstlenilmiştir.

Tablo 8. Türkiye’de Küresel Kriz Sonrası Alınan ve Bütçeye Yansıyan Harcama Önlemleri

Beyaz eşyada ÖTV’nin 3 ay süreyle indirilmesi (30 Eylül 2009’a kadar uzatıldı)
Otomotivdeki ÖTV’nin 3 ay süre indirilmesi (30 Eylül 2009’a kadar uzatıldı))
Konutlarda 3 ay süre ile KDV yüzde %18’den yüzde %8’e indirilmesi
İşyerlerinin satışından alınan KDV yüzde 8’e indirilmesi
Gayrimenkul alımında tapu harcı binde 15’ten binde 5’e indirilmesi
Mobilyada alınan KDV yüzde 18’den yüzde 8’e indirilmesi
KOBİ’lerin kullandığı bazı sanayi ve iş makinelerinden alınan KDV yüzde 18’den yüzde %8’e indirilmesi kararlaştırılmıştır.
Bilişim ve büro mobilyalarından alınan KDV yüzde 18’den yüzde 8’e düşürülmüştür.
İstihdam paketi kapsamında özürü çalışanlar için ödenen sigorta priminde işveren payının Hazine tarafından karşılanmasına yönelik düzenleme yapılmıştır.
İstihdam paketi kapsamında 2008 mayısından itibaren genç ve kadın işçiler için sosyal güvenlik primlerinin azaltılmasına ve Hazine tarafından karşılanmasına yönelik düzenleme yapılmıştır.
Merkezi hükümetten mahalli idarelere yapılan ödemeler artırılmıştır.
Kamu tarafından firmalara azami %80’e kadar kredi garantisi veren kredi garanti kurumlarına 1 milyar TL’ye kadar kaynak aktarılmasına yönelik düzenleme yapılmıştır.

Kaynak: DPT, 2010 Yılı Programı, Ankara, 2009, s.54,55

Tablo 8’de yer alan önlemler içinde, krizden en fazla etkilenen kesim olan KOBİ’lerin teminat sorununun çözümü amacıyla kurulan Kredi Garanti Fonu (KGF) A.Ş.’nin 60 milyon TL olan sermayesi, 2009 yılında 240 milyon TL’ye çıkarılması yer almaktadır. Ayrıca kamu mali disiplinin devam ettirilmesi amacıyla yönelik mali kuralla ilişkin alt yapının yıl içinde tamamlanması ve kamu mali yönetimi 2011 yılı bütçe döneminden itibaren, belirlenen mali kuralla uyumlu olarak yürütülmesine karar verilmiştir. Tablo 9’da yer alan göstergeler ışığında küresel krizin büyüme hızı, kapasite kullanım oranı, ihracat, otomobil üretimi, bütçe dengesi gibi değişkenler üzerinde olumsuz etkisi gözlemlenirken, cari işlem açığını daraltmıştır.

Tablo.9 Türkiye Ekonomisi,Başlıca Ekonomik Göstergeler

	Dönem	2006	2007	2008	2009
GSYH Büyüme Hızı (% Değişme)	II.Çeyrek	9,7	3,8	2,8	-7,0
GSYH Büyüme Hızı (% Değişme)	Ocak-Aralık	6,9	4,7	0,9	
İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (%)	Ekim	82,4	83,1	76,7	71,8
Otomobil Üretimi (% Değişme)	Ekim	7,7	30,6	-24,2	0,9
Tüketici Fiyatları Endeksi 12 Aylık Ortalama % Değişme (1)	Ekim	9,25	8,98	10,12	6,95
İhracat (Milyon Dolar) (2)	Ocak-Eylül	61.401	76.334	105.187	73.115
İthalat (CIF) (Milyon Dolar)	Ocak-Eylül	102.432	121.684	163.543	96.404
Cari İşlemler Açığı (Milyon Dolar) (3)	Ocak-Eylül	-24.519	-26.404	-35.890	-8.644
Dolar Kuru (TL/\$)	Ocak-Ekim	1,4276	1,3257	1,2448	1,5592
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Milyon TL) (4)	Ocak-Ekim	140.549	155.938	175.768	175.368
Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları (Milyon TL) (4)	Ocak-Ekim	144.336	168.214	180.655	218.600
Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi (Milyon TL)	Ocak-Ekim	-3.787	-12.275	-4.887	-43.232
Merkezi Yönetim Faiz Dışı Bütçe Dengesi (Milyon TL)	Ocak-Ekim	37.014	32.411	38.464	7.012
M2 (Milyon TL) (5)	Ekim	283.588	332.328	413.605	471.045
Emisyon Hacmi (Milyon TL)	Ekim	24.529	26.898	35.035	34.833

Kaynak: DPT, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Kasım 2009

Not: Yüzde Değişmeler Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göredir.
(1)Endeks değerleri 2003=100 bazlıdır. (2) Bavul Ticareti Hariç. (3) Bavul Ticareti Dahil. (4) Genel bütçe, özel bütçe ile düzenleyici ve denetleyici kurumların bütçelerini kapsamaktadır (5) Avrupa Merkez Bankası istatistik tanım ve standartlarına uyum çalışmaları çerçevesinde oluşturulan yeni para arzı tanımları kullanılmıştır.

Sonuç

24 Ekim 1929 tarihinde New York borsasındaki çöküş ile başlayan ve 1933 yılı mart ayına kadar sürdüğü kabul gören 1929 krizi ile 2008 yılı Eylül ayında Lehman Brothers'ın batması ile patlak veren ve devam etmekte olan son dönem küresel krizin ortaya çıkış nedenleri arasında bazı benzerlikler bulunmaktadır. En önemli benzerlik finansal piyasalarda oluşan spekülasyon balonlarıdır. Sadece 2000'li yılların artan teknolojisi ve gelişen finansal mühendisliği sayesinde şekil değiştirmiştir. Diğer taraftan 1929 bunalımından önceki ekonomik konjonktürde azalan para arzı ile artan üretim karşısında tüketim ve yatırım harcamaları azalış gösterirken, son krizde merkez bankaları faiz indirme politikaları ile harcamaların düşüşüne izin vermemişlerdir. Tarihten alınan dersler yaşanan krizin büyük buhran kadar derinleşmesini engellemiştir.

Piyasalarda bir yıldan fazla süredir devam eden gelişmelerin kaynağı başta Amerika olmak üzere pek çok ülkede hızla artan konut kredileri, kredi kartları, otomobil ve öğrenci kredileri ile bu kredilerin menkul kıymetleştirilmesi sonucu oluşan finansal balondur. Amerika mortgage krizi sorumluları borçlular, kredi veren kuruluşlar, menkul kıymet ihraç edenler ile kredi derecelendirme kuruluşları yeni finansal mimari oluşumunu ve idari düzenlemelerin artırılması önlemlerini gündeme getirmiştir. Piyasaların serbestliğini savunan Washington Uzlaşması yerine ekonomide devletin daha önemli ve denetleyici roller üstlendiği bir durum beklenilmektedir.

1929 buhranından Türkiye diğer ülkelere nazaran daha az zararlı çıkmıştır. Krizin etkilerinin azaltılması için yerli malı kullanımının ve tasarrufun teşviki, Türk parasının yabancı paralar karşısında değer yitirmesinin önlenmesi ve planlı bir iktisat politikası izlenilmesi gibi kararlar alınmıştır. Kuşkusuz son dönem krizin ekonomi üzerindeki etkisi 1929 yılına nazaran dünyaya entegrasyon paralelinde daha yoğun olmuştur. Türkiye ekonomisinin yapısal sorunu olan işsizlik krizle birlikte %15'i aşmış ve 2002 yılının ilk çeyreğinden, 2008 yılı son çeyreğine kadar kesintisiz büyüyen Türkiye ekonomisi küresel krizin etkisiyle son üç çeyrekte küçülmektedir. 2009 yılında %6 oranında daralma beklenilmektedir. Ekonomi yönetimi tarafından uygulanan vergi indirimleri, istihdam teşvikleri gibi ekonomik önlemler iç talebi bazı sektörlerde tetiklemiştir. Bu gelişmeler ışığında 2009 yılı son çeyreğinden itibaren pozitif büyüme beklenilmektedir.

Sonuç olarak tarihin yaşadığı iki büyük kriz dünya ekonomisinde önemli benzer sonuçlar yaşatmıştır. 1929 buhranı sonrasında Amerika'da

uygulanan New Deal politikaları ile devletin ekonomiye müdahalesi artarken bütçe açıkları baş göstermiştir. Son kriz sonrası hükümetlerin açıkladığı kurtarma paketleri milyar dolarlara ulaşan New Deal uygulamalarını geçerek trilyon dolarlara ulaşmıştır. Ayrıca G-20 ve G-30 zirveleri sonrasında ülkelerin korumacı uygulamalara gitmemesi hususu kararlaştırılmıştır. Bu da tarihten alınan derslerle yaşanan küresel krizin buhrana dönüşmemesi için gösterilen çabaları sergilemektedir.

Kaynaklar

- Albertini J.M. (1990), *Ekonomik Sistemler (Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm)*, Çev. Cafer UNAY, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa,s.94.
- Barry Eichengreen ve Kevin H. O'Rourke, "A Tale of Two Depressions", 2009, <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/3421> erişim: 12.12.2009
- BDDK, Çalışma Tebliği (2008), "*ABD Mortgage Krizi*", sayı: 3, Ağustos, s. 4
- Buluş, Abdülkadir (2008), "Küresel Finansal Sistemin Geleceği Ya Da 1929 Krizi Gibi Bir Kriz Daha mı?", *Global Politikalar Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı 3.
- Buluş, Abdülkadir (2009),*Türk İktisat Politikalarının tarihi Temelleri*, 2.b, Tablet Yayınevi, Konya.
- Cengiz, Abit (2008), *1929 Krizinin İstanbul'a Etkisi*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çolak Ömer Faruk (2009), "2008 Krizinin 1929 Krizi ile Benzerlikleri Üzerine Bir Analiz", *Tisk Akademi*, cilt 4, özel sayı II.
- Durak Selçuk (2006), *1929 Dünya Ekonomik Buhranının Mersin Limanı Üzerine Etkileri*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Erdönmez, Pelin A. (2009) " Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi", *Bankacılar Dergisi*, sayı 68, Mart.
- FED, Statistics and Historical Data, Selected Interest Rates, <http://www.federalreserve.gov/econresdata/releases/statisticsdata.htm>, erişim tarihi: 01.12.2009
- Foreman James, Andrew Peck, Hallet Hughes ve Ma Yue (2000), "A Monthly Econometric Model of theTransmission of the Great Depression Between the Principal Industrial Economies", *Economic Modelling*, sayı 17, ss.515-544.
- Galbraith J.K. (1989), *Kuşku Çağı*, 2.Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, Resit Aşçıoğlu Nilgün Himmetoğlu (Çev.), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kuyucuklu Nazif (1982), *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2902, İstanbul.
- Nere, Jacques, Çeviren: Vamık Toprak, 1929 Krizi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 134,Ankara.

- Öz, Sumru (2009), “Büyük Bunalım Deneyiminde Küresel Kriz”, Ekonomik Araştırma Forumu TÜSİAD Koç Üniversitesi, Politika Notu, Haziran s.2,6
- Özel Saruhan (2008), *Global Dengesizliklerin Dengesi*, Alfa Yayınları, 2.b, İstanbul, s.92
- Para, 16 Dolar Kardan 613 Milyar Dolar Borca, yıl 2008, sayı 40, s.56
- Radelet Steven & Sachs Jeffrey D., (1998). "The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects," *Brookings Papers on Economic Activity*, Economic Studies Program, The Brookings Institution, vol. 29 (1998-1), ss 1-90.
- Robert A. Margo (1993), ‘Employment and Unemployment in the 1930s’, *Journal of Economic Perspective*, 7 (2), ss 41-59.
- Romer Christina D. (1992), “ What Ended the Great Depression?”, *Journal of Economic History*, cilt 52, sayı 4, Aralık, ss. 757-787.
- Tekeli İlhan ve İlkin Selim (1983), *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, 2.b, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayın No: 30, Ankara.
- Turhan Rıdvan (2005), *1929 Krizinin Türk Basınına Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- United Nations (2010), *World Economic Situation and Prospects*, s.8
- United Nations, “World Economic Situation and Prospects 2010”, s.4
- US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, 2009, <http://www.bea.gov/>, erişim: 06.11.2009
- 1929 ekonomik Bunalımı ve Buhranı, http://www.ekodialog.com/Makaleler/1929_buhrani/1929_buhran.html, erişim : 04.01.2010
- DPT, 2010 Yılı Programı, Ankara, 2009.
- DPT, Başlıca Ekonomik Göstergeler, www.dpt.gov.tr, erişim tarihi: 25.12.2009 Kasım 2009.
- FED, Statistics and Historical Data, Selected Interest Rates, 2009